

Fotoğraflar” kısmında yazar, Radloff atlasından, Martin Sprengling’in çizimlerinden ve kendisinin çektiği fotoğraflardan oluşan bir görsel envanter bölümü oluşturmuştur. Son olarak kitapta yer alan özel isimleri ihtiva eden “İndeks” bölümüyle kitabı tamamlamıştır.

Son yıllarda Runik harfli metinler üzerine yapılan çalışmalar artmış ve bu durum doğrultusunda Eski Türkçeye ait metinlerdeki problemler çözüme kavuşturulmaya başlanmıştır. Erhan Aydın’ın bu çalışması da Türklük Bilimi alanında ilerlenilen yolda önemli bir mihenk taşı olmuştur. Kadim Türklerin en önemli yadigarlarından olan Tonyukuk üzerine çok titiz bir çalışmayı Türkoloji camiasına kazandırdığı için Erhan Aydın’a teşekkür ediyoruz. Bu ve bunun gibi eserlerin ülkemizde yapılacak neşir ve tenkit çalışmalarına katkı sağlamasını umuyoruz.

Türkbilig, 2019/38: 233-236.

Hüseyin Yıldız (Ed.) (2019). *Eski Türkçenin İzinde. Türkiye’de Eski Türkçe Çalışmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 173 s.

Asuman BAŞ*

Türk Runik harfli yazıtlardan Doğu Avrupa Kıpçak Türkçesine kadar geniş bir bakış açısıyla Türk dilinin değerlendirildiği, bu değerlendirmelere dilbilimsel yaklaşımların da dahil edildiği ve bazı modern Türk dillerinin Eski Türkçe ile karşılaştırılması olarak incelendiği bir eser olarak okuyucuya sunulan *Eski Türkçenin İzinde* bu konular üzerine çalışmaları olan araştırmacıların katkılarıyla hazırlanmış ortak bir çalışmanın ürünüdür. Hüseyin Yıldız’ın editörlüğünü yaptığı eser, çalışılan konular ve bu konuların incelenme yöntemlerine göre sekiz bölüme ayrılmıştır. Yıldız tarafından yazılmış bir söz başı metni ile başlayan çalışmanın “Eski Türkçe Çalışmalarına Genel Bir Bakış” başlığını taşıyan

birinci bölümünde Ahmet Bican Ercilasun’un 29-30 Nisan 2019 tarihinde Ordu Üniversitesi’nde düzenlenen Eski Türkçe Araştırmaları Çalıştayı’nın kapanış oturumunda yaptığı “Eski Türkçe Araştırmaları Çalıştayı Üzerine” (s. 3-6) adlı değerlendirme yazısı yer almaktadır.

“Eski Türk Bengü Taşları” adını taşıyan ikinci bölümde Erhan Aydın ve Yaşar Şimşek’in çalışmalarına yer verilmiştir. Aydın “Eski Türk Yazıtlarının Anlatıcıları Kimlerdi?” (s. 9-16) başlıklı çalışmasında II. Köktürk Kağanlığı ve Uygur Kağanlığı yazıtları ile Yenisey yazıtlarının anlatıcılarının kim/kimler olduğu sorusuna bir cevap aramaktadır. II. Köktürk Kağanlığı yazıtları gibi hacimli ve tarihî olayların sıralandığı yazıtların anlatıcılarının kimler olduğunu değerlendiren Aydın, Uygur Kağanlığı dönemi yazıtlarından olan Tariat (Terh) yazıtının üstünde ise ayrıca durmuş, bu yazıtın

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. Eskişehir / TÜRKİYE. E-posta: bas.asuman@icloud.com ORCID No: 0000-0003-1508-0624

kuzey yüzünün 5. satırındaki bazı ifadeleri yazıt üzerine çalışmaları olan diğer araştırmacılardan farklı bir şekilde okuma ve anlamlandırma yoluna gitmiş, bu şekilde yazıtın anlatıcısının kimler olduğu ile ilgili bir sonuca ulaşmıştır. Küli Çor yazıtındaki kolofon kayıtlarına da değinen Aydın, çalışmasında son olarak Yenisey yazıtlarının anlatıcıları ile ilgili bilgiler vermiştir. Şimşek “Yenisey Yazıtlarında {+KA}” (s. 17-29) adlı çalışmasında öncelikle {+KA} ekinin tarihî ve modern Türk dillerindeki durumunu ele almış, ardından ekin Yenisey yazıtlarında hangi işlevlerde kullanıldığını Orhun yazıtlarıyla karşılaştırmalı olarak göstermiştir. Yaptığı karşılaştırmalar neticesinde ulaştığı sonuçları paylaşan Şimşek, {+KA} eki ile ilgili bazı bilgilerin düzeltilmesi gerektiğini vurgulayarak ekin göstermiş olduğu işlevlerini E 48, E 28, E 3 yazıtlarında, diğer araştırmacılardan farklı anlamlandırma yollarıyla birlikte vererek göstermeye çalışmıştır.

Ferruh Ağca, Bülent Gül ve Hüseyin Yıldız’ın çalışmalarına yer verilen üçüncü bölüm “Eski Uygur Bitigleri” adını taşımaktadır. Ağca “Eski Uygurcada Gerçekten n- diyalekti ve y- diyalekti Var Mı?” (s. 33-48) adlı yazısında öncelikle diyalektoloji ve tarihsel diyalektoloji konularını ele almış, sonrasındaysa ilk olarak Gabain tarafından ciddi bir şekilde ele alınmış bir konu olan Eski Uygurcanın diyalektleri hakkında ileri sürülmüş görüşlere yer vermiştir. Bir diğer başlık altında çalışmanın esasını oluşturan n- diyalekti ve y- diyalekti meselesini ele alarak bu şekilde yapılan diyalektikal bir gruplandırmanın varlığının söz konusu olup olmadığını bu gruplara atfedilen dil özelliklerini ele alarak göstermeye çalışmıştır. Ağca, palatal /n/ sesi ve /A/ bağlantı ünlüsü gibi dil özelliklerinin Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış Maniheist ve Budist çevre metinlerinde sergilediği tutuma göre bu diyalektikal gruplandırmanın varlığını sorgulamış, bu dil özelliklerinin metinlerin kronolojik olarak tasnif edilmesinde kullanılabilecek ölçütlerden biri olup olmadığı meselesini metinlerdeki örneklerden hareketle değerlendirmeye almıştır. Gül “Eski Uygurcadan Moğolcaya Geçen *tükel* Sözcüğü ve *esen tükel* İbaresini Üzerine” (s. 49-58) adlı çalışmasında Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış metinlerde “tam, bütün, bütünüyle, tamamen, iyi” anlamlarıyla sıklıkla gördüğümüz *tükel* sözcüğü (s.49) ve “sağ salım, sağlıklı; sapaşğlam, iyilikle; iyi, huzurlu” anlamlarıyla kullanıldığını gördüğümüz *esen tükel* ikilemesinin (s.56) bir ödüncleme olarak Moğolcadaki kullanımı ile bunların Moğol dilindeki varyantlarını göstermektedir. Yıldız “Eski Uygur Budist Metinlerinde Bir Karakter Analizi *Kuan Şi İm Pusar*” (s. 59-77) başlıklı yazısında Kuan Şi İm Pusar’ın en önemli *bodhisattvalardan* biri olan Avalokiteşvara olduğu bilgisini vermekte, Eski Uygurca Kuan Şi İm Pusar metninden hareketle de bu karakterin “genel özellikleri”nin ve “adını ananlar üzerindeki etkileri”nin neler olduğunu tanımlarıyla birlikte göstermektedir. Yıldız, Kuan Şi İm Pusar’ın Hızır-İlyas, Aya Yorgi, Guadalupe, Ma-zu ve Meryem gibi diğer dinî mitolojik tiplerle olan benzerliklerini de ayrıca ele almaktadır.

Eserin dördüncü bölümünde “Eski Türkçe ve Tarihi Türk Lehçeleri” başlığı altında Serkan Şen ve Abdülkadir Öztürk’ün yazılarına yer verilmiştir. Şen “Divânu Lugâti’t Türk’ü Şekillendiren Yazı Dili Söz Varlığı Açısından Dönemin Hangi Lehçesine Dayanır?” (s. 81-89) adlı çalışmasında ölçünlü bir dille yazılmış olan DLT’nin söz varlığının hangi ana kaynaktan beslendiğinin izini sürmekte ve bunu yaparken de oluşumu ve ortak bir kullanım alanı yaratması uzun zaman alan atasözlerinin söz varlığını ele almaktadır. Kaşgarlı Mâhmed’un verdiği lehçe bilgilerinden hareketle metindeki atasözlerinde geçen sözcüklerin dayandığı lehçelere göre sayısal verilere ulaşan Şen, Çiğil lehçesine ait olan sözcüklerin oranının diğer lehçelere göre daha fazla olduğunu temel bazı sözcük gruplarını da baz alarak belirtir ve bundan hareketle DLT’yi şekillendiren yazı dilinin Çiğil lehçesinden beslendiği (s. 59) sonucuna ulaşır.

Öztürk “Doğu Avrupa Kıpçak Türkçesinde Eski Türkçenin İzleri” (s. 91-110) başlıklı çalışmasında Kuman, Karay ve Kırım Tatar Türkçeleri ile Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin dilini kastettiği Doğu Avrupa Kıpçak Türkçesinin fonetik, morfolojik ve leksik bakımdan Eski Türkçe ile olan benzerliklerini göstermeyi amaçlamaktadır. Fonetik açıdan söz içi ve sonu /d/ sesinin Kuman ve Karay Türkçelerinde korunmuş olmasının Eski Türkçe ile bir ortaklık olduğunun gösterilmesinin yanında beş morfolojik özellik de ilk bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Eski Türkçenin izlerini taşıdığı gösterilen yirmi bir leksik birim Doğu Avrupa Kıpçak Türkçesi lehçelerinden hangilerinde tanıklanmaktaysa, geçirdiği ses değişimleri ile birlikte, çalışmanın diğer ana bölümünde ele alınmıştır.

Eski Türkçe ile Tuvaca ve Çuvaşçanın karşılaştırıldığı çalışmaların yer aldığı beşinci bölüm “Eski Türkçe ve Çağdaş Türk Lehçeleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan iki çalışma Ekrem Arıkoğlu ile Feyzi Ersoy tarafından kaleme alınmıştır. Arıkoğlu “Eski Türkçeden Tuvacaya” (s.113-118) adlı yazısında Eski Türkçe ile Kuzeydoğu grubu Türk dillerinden olan Tuva Türkçesinin fonetik, morfolojik ve leksik bazı özelliklerini karşılaştırarak incelemekte ve benzer ve farklı yönlerini ünlüler, ünsüzler, şekil ve kelime bilgisi bakımından maddelemektedir. Eski Türkçe ile Çuvaşçanın karşılaştırıldığı benzer bir çalışma ise Feyzi Ersoy tarafından yapılmıştır. Ersoy, “Eski Türkçe - Çuvaşça İlişkisi” (s. 119-125) adlı yazısında Eski Türkçe ile Çuvaşçayı fonetik, morfolojik, leksikolojik ve sentaktik açıdan karşılaştırmaktadır. Çalışmanın ilgili bölümlerinde Çuvaşçada emir kipinin olumsuz çekiminin ikinci ve üçüncü şahıslarda ön ek ile gerçekleştirilmesi (*an kay* “gitme”; *an kaytır* “gitmesin” s. 123), Eski Türkçe ile Çuvaşça arasında ortaklaşan leksik birim sayısının 183 olması gibi önemli bilgiler paylaşılmaktadır.

“Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Ağızları” başlığını taşıyan altıncı bölümdeki tek çalışma Tuncer Gülensoy’a aittir. Gülensoy “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Ağızları” (s. 129-142) başlıklı yazısında Eski Türkçe ve Orta Türkçede görülen sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki görünümünü incelemektedir. Gülensoy’un çalışmasının sınırlarını Eski Türkçede kelime başında y-’li olan sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızlarında asli şekillerinin korunmasının yanı sıra /y-/ > /c-/ (ET., OT. *yu-* “yıkamak” (ETG, 313; DLT III, 45, 66); An. ağı. *cuv-* “yıkamak” (İstanbul / DS, 1020) ve /y-/ > Ø (ET., OT. *yad-* “yaymak” (ETG, 307; DLT I, 15, 45); An. ağı. *ıy-* “ince ince dökmek” (Giresun / DS, 2498) ses değişimlerini yaşamış sözcükler ile Eski Türkçede kelime başında /y-/ sesine sahip olmadığı halde Türkiye Türkçesi ağızlarında /y-/ ve /c-/’li kullanımlarının olduğu sözcükler (ET. *in-* “inmek” (ETG, 275), An. ağı. *yen-* “inmek” (Kars, Erzurum, Hatay, Adana / DS, 4248) oluşturmaktadır.

“Eski Türkçe ve Dilbilimi” başlıklı yedinci bölüm Faruk Gökçe ve Kenan Azılı’nın çalışmalarına ayrılmıştır. Gökçe “Tipoloji Filolojiyi Besler Mi? (Orhun Yazıtlarındaki *kiçig tegme-* Yapısı İçin Tipolojik Kanıtlar)” başlıklı yazısında KT ve BK yazıtlarında geçen *kiçig tegme-* ibaresinin farklı bir yaklaşıma kılınışını işaretlemesinden hareketle bu kılınış türünün bir dil evrenseli olup olmadığını Lehçe ve Rusçadan verdiği tipolojik kanıtlar ile tartışır. Azılı “Ortaklık Metaforu ve Eski Türkçe Durum Kategorisindeki Görünümü” (s. 151-159) adlı yazısında ilk olarak bilişsel dilbilim üzerine çalışmaları olan George Lakoff ve Mark Johnson tarafından ifade edilen *companion metaphor* “ortaklık metaforu” teriminden ve kılıcıya bir eylemi gerçekleştirme anında dahil olan insan ve insan olmayan varlıkların evrensel ve tipolojik olarak dil bilgisel işaretleyicilerinin dillerdeki görünümünden hareketle Eski Türkçenin durum kategorisi içerisinde *instrumental* ve *komütatif* işaretleyicileri değerlendirmektedir. Kılıcıya eylemi gerçekleştirme anında dahil olan varlık insan ise bu ortaklığın *komütatif*, insan

olmayan bir varlık ise *instrumental* işaretleyici ile gösterildiğini belirten Azılı, Eski Türkçedeki {+n}, {+IIgU(n)} dil bilgisel işaretleyicileri ile *birle* edatının, Eski Türk dili metinlerindeki kullanımlarından hareketle, bu iki durum kategorisi içinde nereye dahil olduğunu, bu işaretleyicilerin tarihsel olarak nasıl bir gelişim sergilediğini örnekleriyle birlikte göstermekte ve {+n}, {+IIgU(n)} ekleri ile *birle* edatı için farklı bakış açısıyla yapılmış bir çalışmayı paylaşmaktadır.

Kitabın “Moğolistan’daki Eski Türkçe Çalışmaları” başlığını taşıyan sekizinci ve son bölümünde Şaban Doğan’ın “Ser-Odjav Namsrai (1923-1990) ve Çalışmaları” (s. 163-173) adını taşıyan yazısı yer almaktadır. Doğan, Türk arkeolojisi üzerine çalışmaları olan ve Moğolistan’da Türklük biliminin çalışma alanına dahil olan bilimsel faaliyetlerin yürütülmesinde emeği geçen bilim insanı Ser-Odjav Namsrai’yi tanıtmakta, Moğolistan coğrafyasında gerçekleştirmiş olduğu akademik çalışmalardan bahsetmekte ve Ser-Odjav’ın yayımlarını bibliyografik olarak sunmaktadır.

Birbirini besleyen konular üzerine yazılmış çalışmaların bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir kitap olan *Eski Türkçenin İzinde*, Türkoloji araştırmalarının bugün geldiği noktaya ulaşmasını sağlayan ortaklığın devam ettirilmesi ve farklı araştırmacıların Türk dilini geniş bir perspektifle ele aldığı çalışmalarının bir arada görülebilmesi sebebiyle Eski Türkçe araştırmalarına olumlu katkılar sağlayacak bir eserdir.

Türkbilig, 2019/38: 236-238.

Engin Yılmaz (2018), *Yabancılar İçin Başlangıç Düzeyi Türkçe Sözlük (A1)*, Ankara: Pegem Akademi.

Selçuk MOĞUL*

Sözlük, bir dilin söz varlığını ve geçirdiği tarihsel aşamalarının dile yansımalarını yansıtan eser olduğu kadar dil becerilerinin aktarımının gerçekleştirilmesinde de önemli bir kaynak niteliğindedir. Özellikle yabancı dil öğrenimi görenler için sözlük, kıymetli bir çalışma aracıdır. Bununla birlikte yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinin önemli kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkan sözlük, bu alana yönelik düzenlemelerle kendi çerçevesini oluşturabilmelidir.

Türkçe öğretimi alanında sözlük çalışmaları hem tarihsel boyutta hem bilimsel çalışma boyutunda bulunmakta ve farklı yönleriyle kullanılmaktadır. Özellikle çok dilli sözlüklerin alanda etkinliği görülmektedir. Divan-ü Lügat-it Türk’ün yazılışından itibaren Türk tarihinde çok sayıda sözlük kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde çoğunluk çift dilli sözlükler olmakla birlikte, ana dil kullanıcılarına yönelik tek dilli sözlükler ağırlıklı olarak göze çarpmaktadır. Fakat yabancı dil olarak Türkçe öğretimi odaklı bir tek dilli Türkçe sözlük ihtiyacı duyulmaktadır. Bu ihtiyaç üzerine tez çalışmaları da yapılmıştır ve yazımına devam edilen çalışmalar da bulunmaktadır. Buna karşın,

* Öğr. Gör. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Adana / TÜRKİYE, e- posta: smogul@atu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9884-6618.